

דיני עשרה בטבת שחל בערב שבת (תשפ"ד)

השנה חל עשרה בטבת בערב שבת - ביום שישי ערב שבת קודש פרשת 'ויגש' - והוא הצום היחיד מכל ד' צומות שיכול לחול בערב שבת (מ"ב ס"י תק"נ סק"י), ונבאר פרטי ההלכה בזה.

א. מתענים בערב שבת ומשלימים הצום עד צאת הכוכבים של ליל שבת (ע"י שו"ע סי' רמ"ט ס"ד אם קיבל תענית בערב שבת צריך להתענות עד צאת הכוכבים, והרמ"א כתב וי"א דלא ישלים אלא יתענה עד קבלת שבת והמ"ב שם ס"ק כ"א כ' דלדעה זו בין בתענית יחיד ובין בתענית ציבור כגון בעשרה בטבת שחל בער"ש לא ישלים¹, ומסיים הרמ"א לכן בתענית יחיד לא ישלים ובתענית ציבור ישלים, והכי נהוג), ואף שאין להכנס לשבת כשהוא מעונה (מ"ב שם סק"יט בשם הב"ח ומג"א) מ"מ בתענית ציבור משלימים, ואמנם יש להזדרז אחר תפילת ערבית בליל שבת שילכו כל אחד לביתו לקדש על הכוס למען לא יהו בשבת כשהם מעונים (פוסקים).

ב. י"א שאין לקבל שבת בפלג המנחה משום שמאריך בכך את השבת ונמצא שהוא מעונה בזמן יותר ארוך בשבת אלא יש לקבלה בזמן קבלת שבת (הגרמ"ש קליין שליט"א), ואולם דעת הרבה פוסקים דהיות שנכנסים לשבת כשהוא מעונה כך מכניסים את השבת לזמן שהוא מעונה.

התפילות

ג. תפילת שחרית מתפללים כשאר תעניות ציבור ואומרים סליחות, אבינו מלכנו, תחנון, וקריאת התורה, וכן אומר הש"ץ 'עננו' בין גואל ישראל לרפאנו, ואין שום שינוי למרות שהיום הוא ערב שבת (ע"י מ"ב שם סק"יא).

ד. תפילת מנחה קוראים ויחל והפטרה, ואומרים עננו, אבל אין אומרים תחנון ואבינו מלכנו כיון שהוא ערב שבת (ע"י רמ"א שם מ"ב שם), והכהנים נושאים כפיהם כמו כל תענית ציבור.

ה. צריך להקדים את תפילת מנחה כדי שיספיקו להוסיף את כל הני"ל, ולהתפלל במתינות ולגמור בנחת לפני כניסת השבת, והכהנים יזהרו שלא לקפל טליתותיהם אחר שקיעת החמה אלא באופנים המותרים בשבת (פשוט).

ו. כהן שהתפלל מנחה גדולה וקיבל שבת קודם מנחה קטנה ובא לביהכ"ס ומתפללים שם מנחה קטנה, י"א דכיון שקיבל שבת נחשב אצלו כלילה ואין יכול לעלות לתורה או לישא כפים דהוי תרתי דסתרי (שמעתי מהגר"ח קניבסקי זצ"ל וכמו דאם קיבל שבת אינו רשאי להתפלל מנחה דהוי תרתי דסתרי כמבאר בשו"ע בסי' רס"ג סק"ו), וי"א שיכול לעלות לתורה ולישא כפים, שהרי עדיין מחוייב לצום ועולים לתורה ונושאים כפים גם בשבת (שמעתי מהגראי"ל שטיינמן ומהגר"י קרליץ זצ"ל).

ז. מי שלוקח תרופות באופן קבוע ובשבת לא לוקחם אלא לוקח אחד בערב שבת ואחד במוצאי שבת, מ"מ כשחל תענית בערב שבת עדיף שיקח את התרופות בשבת דמותר לו שהרי לוקחם כל יום מאשר לקחתם בתענית עם קצת מים שאסור לו (פוסקים).

ההכנות לשבת

ח. מותר להתרחץ במים חמים לכבוד השבת (מ"ב ס"י תק"נ סק"ו), אך אסור להתרחץ במים חמים יותר מפעם אחת שכל ההיתר הוא רק לכבוד שבת, וכן מותר בתספורת ונטילת ציפורניים לכבוד שבת (הגר"י קרליץ זצ"ל מבית לוי מועדים פרק ל"ה אות כ'), וי"א שאין להסתפר כיון שאין הדרך להסתפר בכל ערב שבת (הגר"י שרייבר זצ"ל בס' דברי שפר ס"י י"ב).

ט. המבשלות לצורך שבת, האם מותר להן לטעום התבשילים לדעת אם הם כתקונן? הנה בשו"ע (סימן תקס"ז ס"א) התיר בכל תענית ציבור לטעום מעט מהתבשיל ובלבד שיפלוט אח"כ ולא יבלע (חוץ מיום הכפורים ותשעה באב), והרמ"א החמיר בכל התעניות, ומ"מ כתבו האחרונים שלצורך סעודת מצוה אפשר לסמוך על דעת השו"ע ולטעום מעט מן התבשיל כדי לדעת אם יש בו מלח ותבלין וכדומה כפי הצורך ולפלוט (ע"י מ"ב שם סק"ו), ולפ"ז אם יש צורך מותר לאשה המתענה לטעום מבישולי השבת, ובלבד שלא תבלע מהמאכל, אלא תפלוט אח"כ.

¹ ויש ליעין לדעת האבודרהם שהביא הב"י סי' תק"נ שעשרה בטבת משונה משאר תעניות שאם היה חל בשבת לא היה נדחה ליום א' מפני שנאמר בו "בעצם היום הזה" כמו ביה"כ א"כ אמאי אין משלימים בשבת הא צום זה דוחה שבת, ואמנם באו"ש פ"ה מהל' תעניות כתב דממה דבעי הגמ' בערובין מ"א ע"א יחיד בער"ש אם בעי לאשלומי ולא בעי בתענית ציבור, וע"כ דיו"ד בטבת עצמה דוחה שבת וכיון שיו"ד בטבת התענית ציבור היחידה שחלה בער"ש מכש"כ שמשלים בער"ש, אבל דעת י"א שלא משלימים ביו"ד בטבת צ"ע, ויתכן לומר דרק יו"ד טבת שזמנה בשבת דוחה שבת ולא יו"ד בטבת שחלה בער"ש ונכנסת לשבת וכמו שמוהל שקיבל שבת אין יכול למול מילה שזמנה ביום שישי שרק מילת שבת דוחה שבת ולא מילת יום שישי אף שהיא זמנה, וכעת לאחר העיון בלשון אבודרהם נראה שהאבודרהם לא כתב שיתענה בשבת אלא שאם היה צום עשרה בטבת יוצא בשבת לא היו דוחים את הצום ליום א' משום דכתיב בעצם היום הזה ולא היו מתעניין כלל, ושו"ר בס' נחל עדן מאמר נחל קיחון שכתב שמקור אבודרהם הוא מס' "יסוד עולם" ושם כתב במאמר רביעי שאם נניח אותם על סדרם כלומר מרחשון חסר וכסלו מלא לעולם יתחייב מזה שיחול צום העשירי ביום שבת בכל שנה ואין להתענות בשבת ואין לדחות יום זה ליום א' בשבת משום דכתיב בעצם היום הזה, ומסיים המחבר הנ"ל וז"ל לומר בדברי אבודרהם שהיו מתעניין בשבת אלא שמחמת זה השכילו בזמן שקידשו על פי הראיה שלא לעשות באופן שיחול יו"ד בטבת בשבת שאם יארע כן אין להתענות בשבת ומוכרחים לדחות אותו ליום א' ולא יתקיים בעצם היום הזה עכ"ל.

שטיפת פה וצחצוח שיניים

י. אין לשטוף את הפה או לצחצח שיניים בבוקר אחר עלות השחר, וכן לא לפני כניסת השבת, ואולם במקום צער יש להתיר רחיצת הפה במים בתענית ציבור רק שיזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה שלא יבא לגרונו (שו"ע תקס"ז סי' ג' ומ"ב סק"א), ועל כן מי שיש לו צער במניעת צחצוח השיניים אפשר להקל לצחצח שיניים ולשטוף את הפה, ובפרט לפני כניסת השבת לכבוד השבת, רק שיזהר ביותר שלא לבלוע שום מים.

סיום הצום, תפילת ערבית

יא. המקדימים להתפלל ערבית לפני הלילה בכל מוצאי התעניות משום טורח הצבור, ודאי שמותר וראוי לעשות כן בליל שבת קודש מפני כבוד השבת, יש שמקדימים עשרים דקות אחר השקיעה ויש שמקדימים שלושים דקות אחר השקיעה (שערי נחמה).

יב. אם נסתיימה התפילה מוקדם, אין לקדש לפני צאת הכוכבים שרק אז הוא סוף הצום, כיון שאין שום קולא לאכול לפני גמר הצום במה שקיבל עליו את השבת מוקדם, ואולם אם יש עדיין דקות ספורות עד צאת הכוכבים ויודע שאם יקדש עכשיו יגמור את הקידוש אחרי צאת הכוכבים יכול לקדש ולברך בורא פרי הגפן אע"פ שעדיין לא יכול לאכול (ע"י בזה במג"א סי' ר"ו סק"ח ובפמ"ג שם ובתרומת הדשן סי' קנ"ד, ואע"פ שבגליון מהרש"א יר"ד סי' י"ט כתב שאם בירך בערב פסח סמוך לחשיכה על אכילה מצה לא יצא בברכתו, כל זה בברכת המצות שאינו יכול לומר "וצווננו" אם עדיין אינו מצווה, אבל בברכת הנהנין יכול לברך אע"פ שעדיין אינו יכול לאכול, ואמנם ע"י סי' תרע"ב ס"א ובפמ"ג שם סק"א דבלייל פסח לא יקדש עד שתחשך דבעינן שהקידוש יהיה בזמן הראוי לסעודה וצ"ע).

יג. אותם שמקדימים, וקראו קריאת שמע לפני זמנה, צריכים לחזור ולקרוא את שלוש הפרשיות של קריאת שמע פעם נוספת כשיגיע ודאי לילה, ורצוי לעשות כן לפני שמקדש שמא ישכח.

זמירות בליל שבת

טו. ברוב בתי ישראל, נוהגים לשיר זמירות כמו "שלוש עליכם" ו"אשת חיל" לפני הקידוש בליל שבת, אבל בליל שבת זה משהגיע הלילה עדיף לקדש ולאכול קצת קודם הזמירות כדי למעט כמה שאפשר מלהיות מעונה אחר כניסת השבת, וגם מי שלא מפריע לו הצום, אם יש לו בני בית או אורחים הצמים מצוה עליו להזדרז ולקדש בגללם, אולם אם התפלל ערבית בשעה מוקדמת וממתין מלקדש עד צה"כ יכול בנתיים לשיר הזמירות וכשיגיע הזמן יקדש (שערי נחמה להגר"י טשזנר שליט"א).

קידוש בליל שבת על מזונות

טז. אנשים רבים מתקשים לאחר הצום לאכול סעודה מיד אלא שותים קפה ואוכלים עוגה ולאחר מכן אוכלים סעודה ואולם בקידוש של לילה יש לכתחילה לעשות קידוש על פת דוקא ולא על מזונות ומה עליהם לעשות?

ויש בזה כמה עצות !

א. יעשה קידוש ולאחר נטילת ידיים לסעודה יאכל פת ואז יאכל מיני מזונות וישהה קפה בלא חלב או שאר משקים ובסוף הסעודה יאכל דגים ובשר (דעת הזוהר שאסור לאכול חלב ובשר בסעודה אחת ע"י ביאר היטב סי' פ"ט סק"ב ופמ"ג שם במשבצות זהב סק"ג ובדרכ"ת שם סק"ט, ואמנם ע"י ברמ"א סי' תצ"ד דהיקל בזה בשבועות וע"י בחק יעקב שם).

ב. יעשה קידוש ולפני נטילת ידיים ישהה קפה ויאכל עוגה ולאחר מכן יטול ידיים לסעודה (ע"י מבית לוי דאין זה נחשב לסעודה אחת כיון שמפסיק בברכה אחרונה ואף אם רק ישהה קפה שא"צ ברכה אחרונה נפרדת ונפטר בברכת המזון ג"כ אינו נחשב לסעודה אחת כיון שצריך עדיין ליטול ידיו לסעודה).

ג. יעשה קידוש על מזונות וישהה קפה ולאחר זמן יטול ידיו לסעודה (עיצה זו היא רק לנשים שקשה להם לחכות עד שבעליהם יחזרו מהתפילה או למי שלא מסוגל לעשות מיד סעודה דקידוש של לילה יותר חמור מקידוש היום ומחמירים בו שלא לקדש על מזונות רק על פת כ"כ בשו"ת עין יצחק או"ח סי' י"ב שלא לקדש בלילה על מזונות, ומצינו דקידוש של לילה יותר חמור ע"י במ"ב סי' רע"ג סק"ז, ובשעה"צ סק"ט כתב דבקידוש של לילה אינו יוצא ידי קידוש במקום סעודה בשתית רביעית של הקידוש וצריך לשתות עוד רביעית, וע"י במ"ב שם סק"ו דאף המקילין למי שלבו חלש לסמוך על השיטות דסגי בפירות לקידוש במקום סעודה כל זה בקידוש של יום אבל בלילה ודאי אין לסמוך על זה, ואמנם בישיבת סלבודקא בליל "שמחת תורה" עושים קידוש אחר התפילה על מזונות לפני ההקפות ולאחר ההקפות אוכלים את הסעודה, ואמנם ע"י הליכות שלמה מועדי השנה פ"ב הערה ג' שהגרש"ז אויערבך זצ"ל לא הסכים שיקדשו בני הישיבה על מיני מזונות בליל שמחת תורה ועמד על כך בתוקף שלא לשנות מן הנהוג לקדש בלילה על פת דוקא ואמנם במקום הדחק מבואר להדיא במ"ב סי' רל"ד סק"ט דאפשר לקדש בלילה על מזונות וכן ממשמעות המ"ב שם סק"ה משמע שלא החמירו לענין קידוש של לילה רק על יין).

ארבע צומות הם מדברי נביאים ואחד מהם הוא עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל נבוכדנצר הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק וממנו נמשך החורבן, וזאת היתה תחילת כל צרות החורבן, וממנו נמשכו שאר כל הצרות עד היום הזה (ע"י מ"ב סי' תקמ"ט סק"ב).